

नेपाल सरकार  
अर्थ मन्त्रालय  
भन्सार विभाग

तीन वर्षे भन्सार सुधार तथा आधुनिकीकरण कार्ययोजना (दोश्रो चरण २०६३-०६६)

१. पृष्ठभूमि :

विश्वको बदलिंदो परिस्थिति अनुरूप विश्व व्यापारलाई छिटो-छरितो, स्वच्छ, पारदर्शी, सहज र सुरक्षित गर्दै लैजानु आजको आवश्यकता हो । यसका लागि विश्वमा भइरहेको परिवर्तन अनुरूप भन्सार प्रशासनलाई पनि परिवर्तन गर्दै लैजानु जरूरी छ । यसै सन्दर्भमा नेपालको भन्सार प्रशासनलाई पनि क्रमशः सुधारको दिशा तर्फ डोर्याउन आर्थिक वर्ष २०६०/०६१ मा भन्सार सुधार सम्बन्धी तीन वर्षे भन्सार सुधार तथा आधुनिकीकरण कार्ययोजना (Customs Reform and Modernization Action Plan) तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको थियो । योजनावद्ध रूपमा सुधारको थालनी गरिएको यो नै नेपालको पहिलो भन्सार सुधार सम्बन्धी कार्ययोजना थियो । यसले नेपालको भन्सार प्रशासनलाई सुधारको दिशा तर्फ अग्रसर तुल्याइसकेको छ ।

तथापि सुधार योजनाले भरखरै मात्र संस्थागत रूप लिन थालेको हुंदा यसलाई अझ सशक्त ढंगले अघि बढाउदै व्यापार सहजिकरणका साथै राजश्व परिचालनलाई थप योगदान दिनका लागि सुधार सम्बन्धी कार्ययोजनाको दोश्रो चरणलाई अघि बढाउन लागिएको छ । जसअनुसार यो “भन्सार सुधार तथा आधुनिकीकरण कार्ययोजना (दोश्रो चरण)” को तर्जुमा गरिएको हो । विश्वकै भन्सार प्रशासनले सामना गरिरहनु परेका विद्यमान चुनौतिहरूलाई दृष्टिगत गरी यो कार्ययोजनाले सुधार प्रक्रियालाई अघि बढाउने जमर्को गरेको छ । यस कार्ययोजनामा विश्व भन्सार संगठन, विश्व व्यापार संगठन, विश्व बैंक, एसियाली विकास बैंक, यू.एस.एड जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय संगठनहरू र विमिस्टेक, साफ्टा जस्ता क्षेत्रीय संगठनहरूले औल्याएका सुधार सम्बन्धी कुराहरूलाई समावेश गरिएको छ । साथसाथै नेपालको भन्सार प्रशासनलाई सुधार तथा आधुनिकीकरण गर्नका लागि यहाँको भन्सार प्रशासनले अनुभूत गरेका कुराहरूलाई समेत समेटि यो कार्ययोजना तयार गरिएको छ ।

२. सुधारको आवश्यकता :

नेपालको भन्सार प्रशासनले भन्सार महसुलको अलावा मूल्य अभिवृद्धि कर, स्थानीय विकास शुल्क, अन्तःशुल्क र अन्य राजश्व समेत गर्दा नेपालको कूल कर राजश्वको ५० प्रतिशतभन्दा बढी राजस्व असुल गर्ने गरेको छ । अन्तर्राष्ट्रिय

व्यापारलाई सहज र सुरक्षित तुल्याउने प्रमुख निकाय पनि भन्सार प्रशासन नै हो । अतः भन्सार प्रशासनलाई सुधार गर्न खोजिनुको प्रमुख उद्देश्य निम्नअनुसार रहेको छ :

- (१) देशभित्र र अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशले पनि भन्सार प्रशासनमा सुधारको आवश्यकतालाई उजागर गरेको ।
- (२) भन्सार प्रशासनको छवि उच्च राख्न र यसलाई ग्राहकमुखी संस्थाको रूपमा विकसित गर्नु आजको आवश्यकता भएको छ । यस सन्दर्भमा संगठनात्मक संरचनाको सुधार गरी कर्मचारीहरूमा परिवर्तनको आभास दिलाउन र आचरणमा सुधार गर्न अन्ततः जरूरी भएको ।
- (३) विश्व परिस्थितिले नै अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारलाई सहज र सुरक्षित तुल्याउने अभिभारा भन्सार प्रशासनलाई सुम्पेको छ । त्यसकारण अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप भन्सार प्रक्रियाहरूलाई सहजीकरण गर्नु र अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारमा सुरक्षाको अनुभूति दिलाउन नितान्त जरूरी देखिएको ।
- (४) भन्सार प्रशासनमा कम्प्यूटराइज्ड सिष्टमको प्रयोग, Paperless Trade Transaction को शुरूवात, Risk Management & Selectivity System को प्रयोगको साथसाथै नयां प्रविधि र इक्वीपमेण्टको प्रयोग अत्यावश्यक भइसकेको ।
- (५) विश्व व्यापार संगठन, साफ्टा र विमिस्टेकसंगको नेपाल सरकारको प्रतिवद्धताको कारणले थप हुन गएका नयां चुनौतिहरूको सामना गर्न भन्सार प्रशासन सदैव तत्पर रहेर बस्नु जरूरी भएको ।
- (६) भन्सार प्रशासन र नीजि क्षेत्रबीच सम्बन्ध सुमधुर बनाई व्यापारलाई अभिवृद्धि गर्न नीजि क्षेत्रसंग रणनीतिक साझेदारी (Strategic Partnership) को स्थापना गर्न आवश्यक देखिएको ।
- (७) भन्सार प्रशासनको भौतिक संरचना सुधार अर्को आवश्यकता रहेको ।

प्रस्तुत बूदाहरूलाई समेटेर एकिकृत रूपमा भन्सार सुधार तथा आधुनिकीकरणका लागि कार्ययोजनालाई अधि बढाउन नितान्त जरूरी भएको छ ।

### ३. सुधारको उद्देश्य :

सुधार योजनाका प्रमुख उद्देश्य निम्न अनुसार हुनेछन् :

- (१) नेपालको भन्सार प्रशासनलाई अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूपको तुल्याउने ।
- (२) अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारलाई सहजीकरण र सुरक्षित तुल्याउने ।

- (३) भन्सार प्रशासनमा संलग्न कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
- (४) सांगठनिक र भौतिक संरचना सुधार गर्ने ।
- (५) Public-Private Partnership को अवधारणा अनुरूप भन्सार प्रशासनलाई अधि बढाउने ।
- (६) Paperless Trade Transaction लाई स्थापित गर्ने ।
- (७) राजश्व चुहावट नियन्त्रण र राजश्व अभिवृद्धिमा जोड दिने ।

#### ४. भन्सार सुधारका पक्षहरू :

भन्सार सुधार तथा आधुनिकीकरणका पक्षहरूलाई दृष्टिगत गर्दा अधिल्लो कार्ययोजनाले समेटेका पक्षहरूलाई नै प्रमुख रूपमा लिइएको छ । जस अनुसार मूल्यांकन प्रणालीमा सुधार, भन्सार सरलीकरण र भन्सार प्रक्रियाहरूको Harmonization, भौतिक पूर्वाधार विकास, जोखिम विश्लेषण, Customs Integrity, यात्रु जांच प्रक्रियामा सुधार र तालीम विशेष रूपमा उल्लेख गरिएका सुधारका पक्षहरू हुन् । सुधार गर्नुपर्ने कुराहरू संक्षेपमा देहाय बमोजिम उल्लेख गरिएका छन् :

#### ४.१ भन्सार मूल्यांकन :

नेपालले विश्व व्यापार संगठनको सदस्यता लिइसकेको सन्दर्भमा पैठारी हुने मालवस्तुको यथार्थ मूल्य कायम गर्ने कुरा भन्सार प्रशासन समक्ष मुख्य चुनौतीको विषय भएको छ । विश्व व्यापार संगठनका सदस्य राष्ट्रहरूले WTO Valuation Agreement अनुसार भन्सारले मूल्यांकन कायम गर्नुपर्ने कुरा बाध्यात्मक रूपमा रहेको छ । तर मनासिव माफिकको कारण देखिएमा पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको मूल्यलाई भन्सार प्रशासनले स्वीकार नगरी वैकल्पिक मापदण्डका आधारमा मूल्य कायम गर्न सक्दछ । यस्ता वैकल्पिक मापदण्डका आधारहरू पनि स्पष्ट तोकिएका हुनाले भन्सार प्रशासनको मनोमानी हुने गुंजायस रहदैन । यस मूल्यांकन संभौताले वस्तु मूल्यांकनमा तटस्थताको नीतिलाई प्रत्याभूति गर्ने हुनाले मूल्यांकन पद्धति बढी पारदर्शी हुने देखिन्छ ।

मूल्यांकन पद्धतिलाई WTO Valuation System को समकक्षमा पुर्याउन नेपालको भन्सार प्रशासन प्रयासरत रहेको छ । तथापि विश्व भन्सार संगठनको सदस्य भएपछि ग्याटका प्रावधान बन्धनकारी हुने भएकाले नेपालले ऐन नियममा थप गर्नु पर्ने वा मिलान गर्नु पर्ने र त्यसको सफल कार्यान्वयनमा अवलम्बन गर्नुपर्ने उपायहरूको खोजि गर्नु जरूरी छ, जो निम्नानुसार रहेका छन् :

- WTO Valuation Agreement का प्रावधानहरूलाई भन्सार ऐन, नियममा समावेश गर्न विद्यमान ऐन नियममा संशोधन गर्ने, पैठारी भएका वस्तुको यथार्थ मूल्य पत्ता लगाउन Computerized valuation database को स्थापना गर्ने, यसलाई सबै कार्यालयहरूले Online हेर्न सक्ने तुल्याउने ।
- तटस्थ एवं प्रभावकारी मूल्यांकन व्यवस्था कायम गरी भन्सार मूल्यांकन व्यवस्थालाई सुदृढीकरण गर्न संगठनात्मक संरचनाको सुधार गर्ने ।
- मूल्य पुनरावलोकनलाई छिटो-छरितो र प्रभावकारी तुल्याउने ।
- भन्सार विभागमा जांचपास पश्चात परीक्षण (Post Clearance Audit) गर्ने शाखा स्थापना गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
- भन्सार मूल्यांकन तथा जांचपास पश्चात परीक्षण सम्बन्धी निर्देशिकालाई कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
- कर्मचारीलाई मूल्यांकन सम्बन्धी विस्तृत तालीम दिने ।

#### ४.२. भन्सार सरलीकरण र भन्सार प्रक्रियाहरूको Harmonization :

Kyoto Convention ले भन्सार प्रशासनलाई २१ सौ शताब्दीको व्यापार विविधिकरणमा आउनसक्ने चुनौतीहरूको सामना गर्न भन्सार सरलीकरण सम्बन्धी विभिन्न प्रावधान राखेको छ । यसको मूलभूत विशेषतामा सूचना प्रविधिको अधिकतम प्रयोग, भन्सार प्रक्रियामा सरलीकरण र निजी क्षेत्र संग साम्बन्धी रहेका छन् । भन्सार प्रशासनले उपयुक्त उद्देश्यका पूर्तिका लागि स्वचालित प्रणालीको विकास गर्नु पर्ने, जोखिम विश्लेषण पद्धति अपनाउनु पर्ने, अग्रिम घोषणा गर्नु पर्ने, विद्युतीय संचारवाट रकम स्थानान्तरण हुनुपर्ने, भन्सार ऐन, नियम निर्माणमा सम्बन्धित पक्षको पहुँच हुनु पर्ने, अपिलको व्यवस्था हुनुपर्ने र व्यापारिक समुदाय र भन्सार प्रशासनबीच औपचारिक सम्पर्क रहनुपर्ने पक्षलाई महत्व दिएको छ । यी पक्षहरू बन्धनकारी समेत हुने भएवाट भन्सार प्रशासन वढी ग्राहकमुखी हुने संभावनालाई नयां क्योतो कन्भेनसनले बल प्रदान गरेको छ । नेपालले यो अभिसन्धिमा हस्ताक्षर गरेको छैन, तर आफ्ना नियम कानूनमा यसका सान्दर्भिक प्रावधानलाई समावेश गराउदै आएको छ । भन्सार प्रक्रियाहरूको सरलीकरण गर्न र अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारलाई सहज तुल्याउन निम्न कुराहरू गर्न जरूरी देखिएको छ :

- Kyoto Convention मा उल्लेखित प्रावधानहरूलाई सरल र पारदर्शी तवरमा भन्सार ऐन र नियममा समावेश गर्ने,
- ऐन अनुसार प्रदान गरिएका सुविधाहरू र अवलम्बन गरिएका प्रक्रियाहरूलाई सरल र स्पष्ट बनाउने,
- एकीकृत दरवन्दी पुस्तिका प्रकाशनमा ल्याउने,
- महसुल छुटको दुरुपयोग रोक्न अनुगमनको व्यवस्था गर्ने,

- आवश्यकतानुसार नयां सफ्टवेयरको विकास गर्ने,
- भन्सार कार्यालयहरूको भौतिक संरचनाको सुधार गरी जांचपासको लेआउट सुधार गर्ने,
- भन्सार एजेण्टलाई व्यवस्थित गर्न नयां निर्देशिका ल्याउने,
- वस्तुको परीक्षण व्यवस्थालाई सहज तुल्याउन क्षेत्रीय स्तरमा प्रयोगशाला स्थापना गर्ने,
- भन्सार जांचपासका लागि पेश गरिने कागजातहरूको संख्या घटाउने,
- भन्सारबाट गरिने परिपत्रहरूलाई पारदर्शी र सर्वसुलभ गराउने,
- भन्सारसंग सम्बन्धित ऐन, कानूनहरू संग्रह गरी निर्देशिका प्रकाशन गर्ने,
- भन्सार सम्बन्धी ऐन, नियम, परिपत्र आदि भन्सार प्रशासनको Website राख्ने व्यवस्था गरी सर्वसाधारणलाई भन्सार सम्बन्धी अध्यावधिक जानकारी उपलब्ध गराउने,
- सम्बद्ध कर्मचारीलाई भन्सार जांचपास सम्बन्धी गहन तालीम निरन्तर प्रदान गर्ने ।

### ४.३. भन्सार स्वचालन तथा आधुनिकीकरण :

भन्सार जांचपासलाई स्वचालित (Automated) गर्ने प्रयास स्वरूप नेपालमा अंकटाडव्दारा विकास गरिएको आसिकुडा (ASYCUDA) प्रणालीलाई कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । पहिलो चरणमा ए.डी.वी. को अनुदान सहयोगमा यस प्रणालीको प्रयोग सर्वप्रथम २०५५ श्रावण १ गते देखि त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयको गोदाम नम्बर २ बाट शुरू गरिएको थियो । दोश्रो चरणमा विश्व बैंकको ऋण सहयोगमा त्रि.वि. भन्सार कार्यालयको गोदाम नं.१ र ३, वीरगंज, भैरहवा र विराटनगरमा शुरू गरियो । तेश्रो चरणमा सरकारको आन्तरिक श्रोतबाटै मेची, कृष्णनगर, तातोपानी, सुर्खवा बन्दरगाह, नेपालगंज र गौर भन्सारमा यस प्रणालीलाई विस्तार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । यस प्रणाली अन्तर्गत स्वचालित रूपमा भन्सार जांचपास प्रक्रियाको थालनी, नयां भन्सार प्रज्ञापन पत्रको प्रयोग, मालवस्तु जांचपासका चरणहरूको कार्यान्वयन, कम्प्यूटरकृत पद्धतिबाट महसुल गणना र प्रज्ञापन पत्रको प्रशोधन गर्दै आएको छ । स्वचालित भन्सार जांचपासको प्रमुख औजारको रूपमा रहेको यस आशिकुडा प्रणालीलाई अभि विस्तार गरी सबै भन्सार कार्यालयहरूमा यसको कार्यान्वयन गर्नुको साथै केन्द्रिय सूचना प्रणालीको विकास र Selectivity Module, Broker Module को प्रयोग गर्दै यसलाई थप सुदृढ तुल्याउनु जरूरी भएको छ । साथसाथै यसले समेट्न नसकेका कुराहरू (eg: Passanger Clearance, Valuation, DRP etc) का सम्बन्धमा नयां सफ्टवेयरको विकास गर्नु जरूरी भएको छ । यसका लागि निम्न कार्यक्रमहरू संचालन गरिने छन् :

- सबै भन्सार कार्यालयहरूलाई आशिकुडा प्रणालीभित्र समेट्न अध्ययन गरी एक Computerization Master Plan तयार गर्ने ।
- विद्युतीय माध्यमबाट प्रज्ञापनपत्र प्रस्तुत गर्ने (DTI=Direct Traders Input Module or Broker Module) लागू गर्ने ।
- Selectivity Module लाई कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
- केन्द्रीय सूचना प्रणाली (Wide Area Network) स्थापना गर्ने ।
- नयां मोड्यूलको कार्यान्वयनका लागि ऐन, नियम र कार्य प्रक्रियाहरूमा सुधार गर्ने ।
- Passanger Clearance Software कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
- आशिकुडाले नसमेटेका भन्सार प्रक्रियाहरूका लागि अलग Software विकास गर्न विभाग र जिल्लास्तरमा अध्ययन गरी परिमार्जन गर्ने,
- आशिकुडा प्रणालीलाई दक्षतापूर्वक संचालन गर्न र तथ्यांक प्रशोधन एवं प्रकाशन गर्न सक्षम जनशक्ति तयार गर्न आवश्यक तालीमको व्यवस्था गर्ने ।

#### ४.४. जोखिम व्यवस्थापन तथा छनौट प्रणाली :

बैदेशिक व्यापारको परिमाण दिनानुदिन बढ्दै गइरहेको र भन्सारमा काम गर्ने कर्मचारीहरूको संख्या घट्दै गइरहेको सन्दर्भमा सय प्रतिशत नै भौतिक परीक्षण गरी जांचपास गर्नुपर्ने विद्यमान व्यवस्थालाई परिवर्तन गर्नु जरूरी देखिन्छ । भन्सार जांचपासलाई स्वचालित तुल्याई छिटो, छरितो रूपमा कार्य सम्पन्न गरी व्यापारिक लागत न्यून गर्न विश्वव्यापी रूपमा जोखिममा आधारित छनौट प्रणालीलाई अवलम्बन गरिदै आएको छ । हाल सबै जसो देशहरूले कुल निकासी पैठारीको १० प्रतिशत भन्दा कम प्रज्ञापन पत्रको मात्र भौतिक परीक्षण गर्ने गरेका छन् । जापान, सिंगापुर जस्ता देशहरूले ५ प्रतिशत भन्दा कम प्रज्ञापनपत्र भन्सार विन्दूमा भौतिक परीक्षण गर्दछन्, तर यस्तो प्रकारको भौतिक परीक्षण मालवस्तुको जोखिम विश्लेषणका आधारमा गरिन्छ । साथै यी देशहरूले जांचपास पछिको मूल्यांकनबाट नियन्त्रण पक्षलाई सुदृढ बनाउने रणनीति लिएको देखिन्छ । छनौट प्रणालीको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि जोखिम विश्लेषण गर्न सक्षम जनशक्ति सहितको स्थायी संगठनात्मक संरचनाको विकास सबैजसो देशमा गरिएको छ ।

नेपालमा जोखिम व्यवस्थापनको सन्दर्भमा एक अध्ययन भइसकेको साथै जोखिम व्यवस्थापनमा आधारित छनौट प्रणाली कार्यान्वयनमा ल्याउन अन्तर्राष्ट्रिय विशेषज्ञ समेतको सहयोग लिन अंकटाडसंग सम्भौता गर्न आवश्यक तयारी भइरहेको

छ । अतः जोखिम व्यवस्थापन तथा छनौट प्रणालीलाई कार्यान्वयन तहमा लैजान निम्न कुराहरू गरिने छन् :

- भंसार विभागको संगठनात्मक संरचनामा सुधार गरी हाल निरीक्षण शाखा अन्तर्गत रहेको जोखिम व्यवस्थापन इकाइ र मूल्यांकन शाखा अन्तर्गत रहेको जांचपास पश्चात परीक्षण (Post Clearance Audit cell) लाई एकीकृत गरी एक अलग "जोखिम व्यवस्थापन तथा PCA शाखा" को स्थापना गर्ने, साथै यसै शाखा अन्तर्गत Intelligence Unit को स्थापना गर्ने,
- कार्यालयहरूमा जोखिम व्यवस्थापन इकाइ स्थापना गर्ने,
- जोखिम व्यवस्थापन सम्बन्धमा राष्ट्रिय र स्थानीय स्तरका आधार र मापदण्ड (Criteria & parameters) विकास गर्ने,
- जोखिम व्यवस्थापन तथा छनौट प्रणाली कार्यान्वयनमा ल्याउन ऐन, नियममा आवश्यक व्यवस्था गर्ने,
- जोखिम विश्लेषणको आधार, मापदण्ड र तरीका तय गर्ने अधिकार भंसार महानिर्देशकमा रहने गरी कानून परिमार्जन गर्ने,
- जोखिम व्यवस्थापन, सूचना संकलन तथा विश्लेषण सम्बन्धी निर्देशिका विकास गर्ने,
- कार्यालयहरूलाई समय समयमा जोखिम सम्बन्धी जानकारी उपलब्ध गराउने,
- जोखिम व्यवस्थापन, सूचना संकलन र विश्लेषण सम्बन्धी तालीम प्रदान गर्ने ।

#### ४.५. भौतिक पूर्वाधार विकास

पर्याप्त भौतिक पूर्वाधारको विकास विना भन्सार सरलीकरणको कार्य संभव छैन । विश्वका सबै प्रभावकारी भन्सारहरू Laboratory, X-ray, Weighting Bridge, Crain and Fork lift Truck, Container Scanner, Ware house जस्ता इक्विपमेण्टहरूको साथै भन्सार गोदाम, यार्ड र उपयुक्त भन्सार जांचपास कक्षबाट सुसज्जित देखिन्छन् ।

नेपालमा भौतिक संरचनाको लेखा जोखा गर्दा हाल भन्सार प्रशासनसंग वीरगंज, भैरहवा, विराटनगरमा सुख्खा बन्दरगाह र विमानस्थलमा Cargo Complex उल्लेखनीय संरचनाका रूपमा देखिएका छन् । मेची भन्सारमा ए.डी.वी. को सहयोगमा नयां ICD निर्माण गर्ने कार्य अघि बढेको छ । विराटनगर, वीरगंज, भैरहवा र नेपालगंजमा नेपाल र भारत दुवै तर्फ समान प्रकारका भन्सार कार्यालयहरू स्थापना गर्न नेपाल भारत बीच सम्झौता भइसकेको छ । यी वाहेक अन्य सबैजसो भन्सार कार्यालयहरूमा भौतिक पूर्वाधारको अभावमा भन्सार सुविधा अति न्यून स्तरमा देखिएका छन् । यसर्थ, भन्सार प्रशासनलाई आवश्यक न्यूनतम सुविधाहरूको लेखाजोखा गरी भन्सारलाई साधन सम्पन्न

वनाउन सकिएमा भंसार जांचपास र नियन्त्रणको पक्ष सुदृढ हुने देखिएको छ, जसमा निम्न कुरा समावेश गरिनु पर्दछ :

- भन्सार विभाग र अन्तर्गत सम्पूर्ण भन्सार कार्यालयहरू (छोटी समेत) को भौतिक संरचनाको लेखाजोखा गरी पर्याप्त भौतिक सुविधा उपलब्ध गराउन अध्ययन गरी एक गुरु योजना (Master Plan) तर्जुमा गर्ने,
- गुरु योजनाको आधारमा मूल तथा छोटी भन्सार कार्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार विकास गर्न Profile तयार गर्ने र सोही आधारमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्दै लैजाने,
- भन्सार जांचपासका लागि आवश्यक इक्वीपमेण्टहरू उपलब्ध गराउन आवश्यक व्यवस्था गर्ने र विद्यमान इक्वीपमेण्टहरूको मर्मत सुधार गर्न आवश्यक बजेटको व्यवस्था गर्ने,
- गस्ति परिचालनका लागि सवारी साधनहरूको उचित व्यवस्था गर्ने,

#### ४.६. प्रशासनिक स्वच्छता विकास तथा प्रशासन सुधार :

भंसार प्रशासनमा सच्चरित्रता र इमानदारीताको विषय पनि मूल मूद्दाको रूपमा अधि वढेको छ । सन् १९९३ को आरूसा घोषणा पत्रले यस सन्दर्भमा मार्गदर्शन गर्दछ । आरूसा घोषणापत्रले भ्रष्टचार मुक्त भंसार प्रशासनको विकास गर्न १२ बुंदाहरूलाई भंसार प्रशासनले आत्मसात गर्नुपर्ने सिफारिश गरेको छ । यसमा भंसारका ऐन, कानून सरल र स्पष्ट हुनुपर्ने, भंसार प्रक्रिया सरल हुनुपर्ने, स्वचालित प्रक्रियाले प्राथमिकता पाउनुपर्ने, कर्मचारीको कार्य विभाजन हुनुपर्ने, आन्तरिक र बाह्य लेखा परीक्षण हुनुपर्ने, वहुवा र पदोन्नति वस्तुपरक हुनुपर्ने, आचार संहिताको पालना हुनुपर्ने, कर्मचारीलाई सच्चरित्रता सहितको विषयगत तालीम दिईनु पर्ने, पर्याप्त सुविधाको व्यवस्था हुनुपर्ने र भंसार प्रशासनको भंसारका एजेण्ट र व्यापारिक समुदाय संग पारदर्शी सम्बन्ध हुनुपर्ने विषयहरू उल्लेखित छन् ।

यस सन्दर्भमा अर्थ मन्त्रालयबाट राजश्व प्रशासनमा काम गर्ने कर्मचारीहरूका लागि अलग आचार संहिता विकास गरी कार्यान्वयनमा आइसकेको छ भने भन्सार विभागबाट भन्सार प्रशासनमा काम गर्ने कर्मचारीहरूका लागि अलगगै आचार संहिता विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याइसकेको छ । यसरी कार्यान्वयनमा ल्याइएका आचार संहिताहरूको कार्यान्वयन स्थिति सम्बन्धमा अनुगमन गर्दै देहायका सुधारका कार्यक्रम लागू गर्न आवश्यक देखिन्छ :

- विद्यमान सांगठनिक संरचना पुनरावलोकन गरी नयां संरचना लागू गर्ने,



- कार्यबोझ तथा कार्य पद्धतिको आधारमा विद्यमान जनशक्तिको अध्ययन तथा विश्लेषण गरी दरवन्दी पुनरावलोकन गर्ने,
- आरूसा घोषणा पत्रले निर्दिष्ट गरेका पक्षहरूलाई भन्सार प्रशासनको मार्गदर्शनको रूपमा कार्यान्वयन तहमा ल्याउन व्यवस्था मिलाउने,
- नागरिक वडापत्रलाई शसक्त रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउने,
- कर्मचारी आचार संहिता पालना गराउन नियमित अनुगमन प्रणालीको विकास गर्ने,
- भन्सार विभागलाई कर्मचारी तथा वित्तिय साधन परिचालनको क्षेत्रमा पर्याप्त स्वायत्तता दिने,
- कर्मचारीहरूको कार्यसम्पादन परिसूचकहरूको विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने,
- भन्सार विभागमा Management Information System कार्यान्वयनमा ल्याउने,
- कुनै एक भन्सारलाई नमूना भन्सारको रूपमा विकास गर्ने,
- मूल भन्सार तथा छोटी भन्सारहरूको निरीक्षण प्रणालीलाई नियमित, व्यवस्थित र प्रभावकारी तुल्याउने,
- चोरी पैठारी निकासी नियन्त्रण गर्न भन्सार गार्डको व्यवस्था गर्ने,

#### ४.७. यात्रु जांचपास प्रणाली :

यात्रु जांचपासलाई सहज र सुविधाजनक तुल्याउदै नियन्त्रण व्यवस्थालाई पनि दरिलो तुल्याउन जोखिम व्यवस्थापनमा आधारित यात्रु जांचपास प्रणालीको विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ। यसका लागि निम्न कुराहरू गर्नुपर्ने जरूरी देखिन्छ :

- त्रि.वि.स्थल भन्सार कार्यालयको यात्रु आवागमन कक्ष र जिल्लास्थित मुख्य भन्सार कार्यालयको यात्रु शाखालाई कम्प्युटरकृत गर्ने,
- भिटी गुण्टा भारी आदेशको सीमाभित्र रही गरिने निकासी पैठारीलाई जांचपासको प्रक्रियाभित्र समाहित गर्ने र लामो फाराम र प्रज्ञापनपत्र दुई डकुमेण्ट भर्नुपर्ने वाध्यतालाई हटाई एउटै कागजमा वस्तुको घोषणा तथा महसुलको हिसाव देखिने घोषणापत्रको विकास गर्ने र कार्यान्वयनमा ल्याउने,
- यात्रु जांचपास कक्षलाई न्यूनतम भौतिक उपकरणहरू उपलब्ध गराउने,

#### ४.८. मानव संसाधन विकास :

हालको बदलिंदो विश्व परिस्थिति अनुसार भन्सार कर्मचारीहरूमा पनि परिवर्तन आउनु जरूरी छ। भन्सार कर्मचारीहरूले यी सवै विषयहरूमा जानकारी राख्नु अत्यन्त आवश्यक छ। नेपाल विश्व व्यापार संगठनको सदस्य भइसकेको सन्दर्भमा नेपालको व्यापार व्यवसाय अझ प्रतिस्पर्धात्मक रूपमा अघि बढ्नु जरूरी भएको हुंदा भन्सार प्रशासनमा काम गर्ने जनशक्ति गुणस्तरयुक्त नभइकन सुखै छैन।

यसको अलावा भंसार कार्यालयहरूले सामान जाचपासको क्रममा भन्सार मूल्यांकन, वस्तु वर्गीकरण लगायत महसुल निर्धारण गर्दा आर्थिक ऐन, भंसार ऐन, भंसार नियमावली, भिटी गुण्टा भारी नियम, वाणिज्य मन्त्रालयको २०४९/८/१५ को निकासी पैठारी सम्बन्धी सूचना लगायत विभिन्न मितिमा प्रकाशित राजपत्रका सूचनाहरू, मूल्य अभिवृद्धि कर लगाउने र असुल उपर गर्ने व्यवस्था गर्न बनेको ऐन र नियमावली, अन्तःशुल्क ऐन तथा नियम, निकासी पैठारी (नियन्त्रण) ऐन र नियमहरू, विदेशी विनिमय (नियमित गर्ने) ऐन र नियमहरू, नेपाल सवारी प्रदुषण मापदण्ड ऐन, उपभोक्ता संरक्षण सम्बन्धी ऐन, खाद्य ऐन, वाणिज्य सन्धीहरू, गृह मन्त्रालयको परिपत्र, बन मन्त्रालयको परिपत्र लगायत अर्थ मन्त्रालय र भंसार विभागले जारी गरेका ३०० भन्दा बढी परिपत्रहरूलाई समेत ध्यान दिनु पर्ने यथार्थता पनि छ ।

यस परिस्थितिमा भंसारमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई नयां प्रविधिको बारेमा जानकारी गराउन आवश्यक तालिमको व्यवस्था गर्नुको साथै कार्य प्रक्रियाको बारेमा जानकारी गराइराख्न सेवा प्रवेश र निरन्तर पुनर्ताजगी तालिमको व्यवस्था गर्न अपरिहार्य देखिएको छ । भंसार आधुनिकीकरणको सन्दर्भमा भन्सार प्रशासनमा कार्यरत जनशक्ति विकासको कुरालाई प्रमुख रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ । यस सन्दर्भमा कर्मचारीले अनिवार्य रूपले लिनुपर्ने न्युनतम तालिमको निक्क्योल समेत हुनुपर्ने देखिएको छ । जनशक्ति विकासका लागि निम्न कार्यक्रमहरू संचालन गरिने छन्:

- भंसार कार्यालयको समष्टीगत जनशक्ति आवश्यकताको पहिचान गर्ने,
- यस आधारमा अल्पकालीन र दीर्घकालीन तालिम कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने,
- तालिम पाठ्यक्रमको निर्माण गर्ने,
- तालिम कार्यक्रमका आधारमा स्वदेशी तथा विदेशी संघसंस्थाबाट तालिमको प्रवन्ध मिलाउने ।

#### ५. कार्ययोजना तर्जुमा प्रक्रिया :

- विभागीय छलफलको आधारमा कार्ययोजनालाई अन्तिमरूप दिने,
- यस कार्ययोजना उपर अर्थ मन्त्रालयबाट सहमति प्राप्त गर्ने,
- विस्तृत कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक बजेटका लागि अर्थ मन्त्रालय तथा राष्ट्रिय योजना आयोगबाट सैद्धान्तिक सहमति प्राप्त गर्ने,
- कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्ने,

#### ६. कार्ययोजना कार्यान्वयन प्रक्रिया:

- अर्थ मन्त्रालयबाट सहमति प्राप्त भइसकेपछि कार्ययोजनालाई कार्यान्वयनमा लैजाने ।

- कार्ययोजनाको कार्यान्वयन भन्सार विभागको सूचना प्रविधि तथा आधुनिकीकरण शाखा मार्फत गर्ने ।
- कार्ययोजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्यांकनका लागि भन्सार विभागका उप-महानिर्देशकको संयोजकत्वमा एक Steering Committee गठन गर्ने ।
- Steering Committee लाई भन्सार विभागका महानिर्देशकले समय समयमा मार्ग निर्देशन गर्ने ।
- कार्ययोजनाको कार्यान्वयनका लागि भन्सार विभागको सम्बन्धित शाखालाई जिम्मेवार तुल्याउने र सूचना प्रविधि तथा आधुनिकीकरण शाखाले त्यसको समन्वय गर्ने ।
- कार्ययोजनाको कार्यान्वयन स्थितिको चौमासिक र वार्षिक रूपमा मूल्यांकन गर्ने व्यवस्था गर्ने ।

#### ७. विस्तृत कार्ययोजना :

यसैसाथ संलग्न गरिएको छ ।